

TINE LOGAR: SLOVENSKA NAREČJA[†]

Ta zbirka slovenskih narečnih besedil predstavlja ugledno izdajo, kakršne bi si v narečjeslovju pogosteje želeli. Je razširjena in izboljšana izdaja one l. 1975 z istim naslovom izšle zbirke in daje obsežen vpogled v današnje stanje raziskav. V polno svetlobo postavlja obsežne vednosti in izkušnje »sive eminence« slovenskega narečjeslovja Tineta Logarja.

Izdaja ima tri dele, spravljene v plastično kaseto, kakor se uporabljajo tudi za videokasete. V tej je na levi strani knjiga in karta, na desni štiri tonske kasete. Priporočljivo je, da tonskih kaset nikoli več ne postavimo v njihov ovitek, in sicer iz dveh razlogov: prvič se tako enkratnega tonskega gradiva ne moremo dovoljkrat naposlušati, drugič pa mi je pripravilo nepremagljive težave, da bi kasete vzel iz njihove embalaže (končno je uspelo z nožem). Knjiga in kasete so celota: od približno polovice krajev, ki so v knjigi zastopani z vzorci jezika, je na kasetah najti posnetke, ko so bili za podlago natisnjenemu gradivu. Ta postopek, da se predlagata transkribirano in govorjeno narečno gradivo, naj bi pravzaprav postala stalna praksa. Samo tako lahko dobimo resnični vtis kakega narečja, samo tako si lahko fonetična dejstva, s katerimi se srečuje narečjeslovec, predstavljamo kar najbolj živo. Karta predstavlja že večkrat objavljeno karto slovenskih narečij Tineta Logarja in Jakoba Riglerja, in vsak, ki še ni imel nobenega njenega primerka, bo vesel, da ga sedaj ima. Razen tega, da se podaja več zemljepisnih podrobnosti, ni bilo drugih sprememb v primeri s prejšnjimi izdajami te temeljne karte, ne na karti ne na njeni zadnji strani v spremnem besedilu samega Tineta Logarja.

Pa si natančneje oglejmo vsebino knjige. Odpira jo uvod v slovensko narečjeslovje: razglablja se dejavniki, ki so pripeljali do velike narečne razčlenjenosti slovenskega jezikovnega področja, in predstavi se nam vrsta v glavnem fonetičnih in fonoloških prvin narečnih sestavov, ki kažejo to razčlenitev. Ta uvod je prevzet iz prve izdaje l. 1975 in je v splošnem predelava spremnega besedila karte. Kjer je kaj razlik med obema besediloma, bi dajal prednost spremnemu besedilu, ki je večkrat natančnejše v opisu in nudi več primerov.

Nato sledi glavni del knjige, 76 zgledov jezika iz 60 krajev, večinoma transkribiranih od iste osebe, ki je dala jezikovni vzorec. Izbrani kraji so zelo dobro razdeljeni po sedmih slovenskih narečnih skupinah: samo štajerska in primorska sta s po štirimi kraji obravnavani nekam skopo. Večina krajev je z dolenskega, h kateremu prištevam tudi notranjsko, in rovtarskega področja, kar je spričo sorazmerno velike neenotnosti teh dveh skupin popolnoma upravičeno. Zelo moramo ceniti pritegnitev ne samo za narečne skupine tipičnih narečij, ampak tudi takih, ki predstavljajo prehod od enega k drugemu narečju ali celo od ene k drugi narečni skupini. Na to kažejo še od Logarja rabljene oznake za taka narečja (npr. podjunsko-mežiški govor, dolensko-gorenjsko-rovtarski govor). S temi inovativnimi oznakami in razdelitvami pa prihaja do manjših odstopanj od oznak in razdelitev, rabljenih v narečni karti. V primeri z izdajo iz l. 1975 so dodani novi narečni zgledi, transkripcija že takrat objavljenih besedil pa je pregledana.

Knjiga se zaključuje z opombami in pojasnili. Zelo koristna in poučna je v tem delu pregledna karta v knjigi zastopanih krajev. In kar poučni so tudi komentarji k posameznim narečnim skupinam in narečjem, v katerih se opozarja na značilne poteze jezikovnih zgledov. So v veliko pomoč za razumevanje jezikovnih zgledov, saj je ob poznavanju rednih glasovnih razvojov posameznih narečij večina besed lahko spoznavna.

[†] **Slovenska narečja**, Besedila zbral in uredil prof. dr. Tine Logar, Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1993, 147 str., z zemljevidom in 4 tonskimi kasetami. – Slovenski prevod iz nemščine J. Toporišič.

Na tonskih kasetah zbrani jezikovni zgledi so prvovrstno gradivo in bralcu/poslušalecu nudijo možnost neposrednega soočenja z mnogimi narečnimi posebnostmi, o katerih je doslej bral le v literaturi. Od fonetičnih »sladokusij« slovenskih narečij je več narečij s tonemi (tudi na kratkih samoglasnikih, npr. horjulsko besedilo) (str. 42–43, kasete 2B), ki s po dvakrat uresničenim *māyla* 'mórala' – *māyla* 'meglà' nudi zelo lepo najmanjšo dvojico, izredno problematično narečje Šentjakoba v Rožu in ponaglasne dolžine poljanščine. Žal so izostali jezikovni zgledi narečij s takimi v literaturi pogosto in tudi v uvodu omenjenimi posebnimi značilnostmi, kakor so nosni samoglasniki v določenih govornih podjunščine, metatonije po izginotju samoglasnikov v enem delu briškega ali »zasoplih« samoglasnikov rezijanščine. Daljša besedila so zelo koristna, ker razločno kažejo dostikrat obsežna nihanja fonetičnih uresničitev, npr. za *-j* v Gajševcih pri Križevcih (str. 95–97, kasete 4B).

»Tovarniške nezgode« so pri izdaji te vrste, kjer je za podajanje mnogih podatkov zahtevana največja natančnost, neizogibne. Tako je v pregledni karti šte. 59 (Kranjska Gora) po pomoti vnesena na avstrijski strani meje, in k briško-kraškim govorom manjka komentar. Govorjeno in transkribirano besedilo se nikakor ne ujemata v naslednjih jezikovnih zgledih. Predmeja (str. 61–62, kasete 3A): od prvega besedila sta srednji del in konec govornega besedila druga varianta, kakor je transkribirano besedilo; Sarženta pri Čedadu (str. 68, kasete 3A): na kaseti so samo prvi trije odstavki transkribiranega besedila; Gorica pri Slivnici (str. 88–91, kasete 4B): govornje besedilo se začneja šele na str. 90.

Nadalje izkazuje zelo omahujoče govornje besedilo za Štanjel na Krasu (str. 63, kasete 3B) veliko knjižnojehovnih prvin, ki pa v transkripciji niso upoštene.

Da bi pokazal, kakšne vrednosti je lahko gradivo te izdaje, se bom z enim jezikovnim zgledom poukvarjal malo obširneje, in sicer z besedilom iz Cerkna (str. 45–46, kasete 2B). To besedilo sem izbral, ker je govornje z normalno govorno hitrostjo, je precej dolgo in ker je za cerkljansko narečje, h kateremu spada govor Cerknega, več opisov: Baudouin de Courtenay (Bdc) 1884, Ramovš 1935 (oba cerkljansko) in Rigler 1981 (cerkljanski govor).

Po Riglerjevemu opisu sta se praslovenski ne prvotno dolgi naglašeni **a* in samoglasniška prvina praslovenskega **r*, če ni bil naglašen, na začetku besede ali pred /w/, v cerkljanskem govoru razvila v /o/: 'pos, 'doska; 'worba, 'porst (Rigler 1981: 70). Drugotno se je tako razvila tudi predpona **pri*:- 'poršu (Rigler 1981: 70). Iz jezikovnega zgleada pa se kaže druga podoba. Odraz *o* sicer je zastopnik **a*-ja, kakor npr. 'šoy, za 'šoy, 'loqay (Logar 1993: 45), ne pa samoglasniške prvine pri **r*, za kar se piše le *a*: 'stərme, 'dəržay, 'pəršu (Logar 1993: 45, 46, 45). Tudi pisanje 'borš (Logar 1993: 45) je v tem smislu treba popraviti, ker se govori 'bərš. To nasprotje lahko pojasnimo kot notranjenarečno razločenje. Iz opisa Baudouina de Courtenayja se vidi, da se *o* iz samoglasniške prvine **r*-a zelo pogosto premenjuje z *a* (pisanim kot *b* ali *ḅ*), npr. 'doržey, pa 'žortu/pa 'žərlu; 'poršu/pəršu (BdC 1884: 582, pisanje je prilagojeno Riglerjevemu in Logarjevemu). To bi dalo sklepati na to, da se je fonem /r/, če zlogotvoren, v Baudouinovem času lahko uresničeval kot *or* ali *ər*. Obe ti prosti varianti sta pač izvor za pri Riglerju in Logarju potrjeno razdelitev v dve jezikovni varianti: v jezikovni varianti Riglerjevega informatorja je prosta varianta *or* postala dvofonemska zveza *or*, v jezikovni varianti Logarjevega informanta pa je nekoč prosta varianta *ər* sedaj edino mogoče uresničenje fonema /r/; fonem, ki v nasprotju z varianto, ki jo je opisoval Rigler, nastopa tudi kot naglašena zlogotvorna prvina.

Drugo nasprotje med jezikovnim zgledom in znanimi opisi se ne da popolnoma pojasniti z domnevo o znotrajnarečnem različenju. Po prvotno nebnihsoglasnikih se je nenaglašeni **a* v cerkljanščini razvil v /e/. V tem se ujemajo vsi opisi, npr. prašey (BdC: 582, 575), 'doržey, R ed. 'riče (Ramovš 1935: 90, pisava je prilagojena Riglerjevi in Logarjevi), 'pla:čey, 'meje (Rigler 1981: 70). Jezikovni vzorec pa ta razvoj izkazuje samo v določenih kategorijah, npr. R

ed. *wa'ruodje*, *ž'ya:jne*; sed. 3. ed. *pa'če:jne* (Logar 1993: 45), medtem ko je pri drugih *a*, npr. *'dəržau*, *s'lišau*, D.mn. *'čičenčam* (Logar 1993: 46, 45, 45). V primerih *'čičenčam* in *'dəržau* bi se to razložilo z obliko-slovno izravnavo, prim. iz sosednjega govora Šebrelj *'dəržau*, toda dv. m. sp. *dər'ža*: ← **držála* (Logar 1993: 47) z ohranitvijo **a*-ja, ker je naglašen in dolg. Tako se lahko *a* v obliki m. sp. ed. *'dəržau* na podlagi drugih deležnikov na *-l* spet uvede. Toda za *s'lišau* take vrste razlaga ne pride v poštev, ker tukaj ni izkazana premena med naglašenim in nenaglašenim *a*, prim. mn. m. sp. *s'lišal* (Logar 1993: 45). Izginotje **l*-a v določenih oblikah deležnika na *-l* in iz tega izhajajoče skrčenje samoglasnikov kakor zgoraj v im. dv. *dər'ža*:; se zdi, da pri stalno korensko naglašanih glagolih s prvotno nebni končnim soglasnikom tudi ni bilo razloga za ohranitev **a*-ja, prim. m. dv. *slišē* ← **slišala* (BdC 1884: 588). Z iz opisov znanimi podatki se zopetna uvedba *a*-ja v *s'lišau* mn. m. sp. torej ne pojasnjuje.⁺

Nasprotje med opisi BdC in Ramovša na eni in Riglerja na drugi strani imamo pri odrazih končnih **b*, **d* pred stavčnim premorom cerkljanskega. Prva dva raziskovalca povesta, da ta dva soglasnika nastopata kot pridahnjena *p'*, *t'*, npr. *zuop'*, *γas'pu:t'* (BdC 1884: 390). To bi pomenilo, da nasprotje */b, d/* ↔ */p, t/* v končnem položaju ni bilo nevtralizirano (prim. *u'kop*, *b'rat* (p. t.)), pri čemer bi bilo treba *p'*, *t'* imeti za položajni varianti. Rigler pridahnjenosti teh nezvencih končnih soglasnikov ne omenja, in tako bi jih morali enačiti s */p, t/* iz **p*, **t*.⁺⁺ Na podlagi edinega primera z jezikovnem vzorci bi mislil, da je dal pravilni prikaz Rigler: *t* v *γas'pu:t* (Logar 1993: 45), se ne sliši drugače kakor *t* v *'puot* (Logar 1993: 46, prva uresničitev). Ampak samo po ena uresničitev je veliko premalo, da bi dospeli do dokončnega sklepa.

Jezikovni zgled kaže nekatere narečju tuje prvine. V večini primerov je to lahko razumljivo, ker gre za knjižnojezikovne »citete«, tako v DM ed. *'bolnic* (brez izginotja *i*-ja, prim. *pa'čitnje*), *F'ranja* (brez nevtralizacije */a/* ↔ */e/*, brez menjave **nj* → *jn*, prim. *ž'ya:jne*) in *'wojska* (dvakrat nasproti enkrat pričakovane *'wajaska*), ker imamo v izrazu *p'rowa/d'ruča swe'touna* *'wojska*. Beseda *č'laik* (Logar 1993: 45) pa se težko pojmuje kot tak citat. Vsi opisi imajo zato obliko *č'laik* (BdC 1884: 394, Ramovš 1935: 91, Rigler 1981: 72).

Z gradivom, vsebovanim na kasetah in v knjigi, se narečjeslovcu ni mogoče ukvarjati zadosti pogosto. Je svojevrstni učni tečaj, ne samo za tiste, ki bi se radi ukvarjali s slovenskimi narečji, ampak tudi za raziskovalce s splošnofonetičnimi zanimanji. Seveda se lahko prepričamo o transkripciji tega ali onega glasu, toda ravno dejstvo, da se to omogoča, je ena največjih moči te izdaje. Transkripcije so na podlagi posnetkov preverljive, in vsak, ki z določenim transkriptom ni zadovoljen, si lahko napravi svoje lastne.

Rad bi še dodal, da mi je osebno bilo v veliko veselje, da sem mogel slišati glas Toneta Pretnarja še enkrat – moža, ki me je 1984 vpeljal v slovenščino (Tržič, kasete 2 A).

Han Steenwijk

Srbski Inštitut, ChoWebuz/Cottbus

⁺ Razlaga na podlagi znotrajnarečnih razvojev bi še bila možna, ko do nevtralizacije */a/* in */e/* po prvotno nebni soglasnikih v nekončnih nenaglašanih zlogih ne bi bilo prišlo. Vendar so v opisih za to nevtralizacijo podani primeri samo v zadnjih zlogih, in tako tega ni mogoče ugotoviti. Po drugi strani Rigler svojo izjavo o nevtralizaciji dopušča veljati za vsak nenaglašeni **a*.

⁺⁺ Ali je te na koncu besede treba vrednotiti kot arhifoneme, še ni jasno, ker fonološki status drugotno končnih **b*, **d* ni čisto določen, prim. Rigler 1981: 68.

Literatura:

- J. BAUDOIN de COURTENAY 1884: Der dialekt von Cirkno (Kirchheim). *Archiv für slavische Philologie* 7. 386–404, 575–590.
- T. LOGAR 1975 (izdajatelj): *Slovenska narečja. Besedila*. Ljubljana.
- F. RAMOVŠ 1935: Cerkljanski dialekt. Idem, *Historična gramatika slovenskega jezika VII. Dialekti*. Ljubljana, 87–92.
- J. RIGLER 1981: Cerčno (OLA 6). V: P. IVIČ et al. (izdajatelj), *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističnim atlasom*. Sarajevo, 67–72.

WILLIAM W. DERBYSHIRE: A BASIC REFERENCE GRAMMAR OF SLOVENE

0 Lani je v ZDA izšla slovnica slovenskega jezika v angleščini avtorja Williama W. Derbyshirja: *A Basic Reference Grammar of Slovene*. Izdala jo je založba Slavica Publishers, Inc., ki se sicer ukvarja z izdajanjem knjig in učbenikov o jezikih, literaturi, kulturi, zgodovini itd. s prostora nekdanje Sovjetske zveze in Vzhodne Evrope. *A Basic Reference Grammar of Slovene* je prvi poskus splošnega pregleda slovenske slovnice v angleško govorečem okolju in je po besedah W. Derbyshirja namenjena predvsem bralcem, ki so že seznanjeni z osnovami slovenskega jezika. Potreba po takem delu je nastala iz avtorjeve lastne izkušnje pri študiju slovenščine, saj kljub številnim učbenikom slovenščine za začetnike, ti po avtorjevem mnenju ne vsebujejo kratkega in razumljivega pregleda slovenske slovnice, prav tako pa so vse obstoječe slovnice pisane v slovenskem jeziku. Nadalje avtor tudi opozarja, da delo predstavlja samo osnovne napotke k slovenski slovnici in priporoča souporabo katere od mnogih obstoječih slovnice, ki jih navaja v bibliografiji. Naj tu naštejemo le nekaj referenčne literature: Toporišič *Slovenska slovnica* (1984), France Žagar *Slovenska slovnica in jezikovna vadnica* (1988), *Slovenska slovnica* (A. Bajec, R. Kolarič in M. Rupel, 1973) ter učbeniki: Povejmo slovensko (Andoljšek, Jevšenak, Korošec, 1973), Toporišič, *Zakaj ne po slovensko* (1969), Hermina Jug-Kranjec, *Slovenščina za tujce* (1987), Martina Križaj-Ortar, *Učimo se slovenščino* (1987) in drugi. Žal se pristop k sistematiziranju slovenskega jezika, ki ga je uporabil Derbyshire, precej razlikuje od omenjenih slovnice in učbenikov (zlasti pri klasificiranju samostalnika). Za študente, ki se učijo slovenščino po obstoječih učbenikih, navedenih v bibliografiji, je lahko ta »neuglašenost« morda moteča. Pri pregledu Derbyshirjeve slovnice bom predvsem upoštevala, koliko sledi sodobnim slovnice (Toporišič, Žagar) in učbenikom slovenščine za tujce (glej bibliografijo zgoraj), in koliko si uporabniki z njo v resnici lahko pomagajo pri svojem študiju.

Slovnica je razdeljena na štiri poglavja (1 *The Slovene Language*, 2 *The Alphabet, Sounds and Spelling Rules*, 3 *The Grammar of Slovene*, 4 *Miscellaneous Notes and Some Special Syntactic and Grammatical Problems*), na koncu pa je dodan še slovarček slovnice izrazov, besedno in vsebinsko kazalo ter bibliografija. Vsi primeri, s katerimi avtor ponazarja pravila, so opremljeni z angleških prevodom, in so zapisani z naglasnimi znamenji. Ko sem slovnico prvič vzela v roke, me je zmotila njena nepreglednost in neuglednost. Tip črk (courier – kot na pisalnih strojih) jemlje slovnici pravi videz knjige, tako da izgleda bolj kot brošura ali skripta. Poglavja niso oštevilčena, primeri in pravila niso vidno ločeni od ostalega besedila z drugačnim tiskom in veliko časa mi je vzelo listanje po knjigi, da sem našla ustrezno informacijo, ki sem jo potrebovala.

1 V prvem poglavju *Slovenski jezik* avtor pove nekaj splošnih podatkov o Sloveniji in